

Mummu puhuu murretta

Tutusta kuusikymppisestä naisesta tuli muutama vuosi sitten isoäiti. Kun tuore mummu jutteli ensimmäiselle lapsenlapselleen – pienelle vauvalle – hänen puheeseensa ilmaantui sellaisia murrepiirteitä, joita en ollut koskaan ennen huomannut hänen käyttävän: *Mummu tulee. Kohta sää ruppeet käveleen*. Kyseessä on yleisgeminaatioksi kutsuttu piirre, jossa sanan keskellä oleva konsonantti kahdentuu: *tulee > tullee, rupeat > ruppeet*. Piirre kuuluu vahvasti sen paikkakunnan hämäläiseen murteeseen, jossa nainen oli asunut lapsuutensa ja nuoruutensa, mutta ainakaan aikuisiällä hänen ei ollut koskaan kuultu käyttävän sitä. Mistä se yhtäkkiä putkahti mummun puheeseen?

On tavallista, että pikkulapsille puhutaan niin sanottua hoivakieltä: *hauva, pipi, laitapa suuhun, laita*. Siinä esiintyy muun muassa äännteellisesti helpotettuja sanoja (*hauva, pipi* vs. *koira, kipeä*), yksinkertaisia lauserakenteita ja paljon toistoa (*laitapa suuhun, laita*). Ilmiö on yleinen muissakin kielissä kuin suomessa. Pelkästään hoivakielestä ei kuitenkaan tämän mummun kohdalla ollut kyse,

sillä hän ei ollut omia lapsiaan hoivatessaan tietävästi koskaan käyttänyt sellaisia muotoja kuin *tullee* tai *ruppeet*. Piirteet liittyivät selvästi uuteen rooliin ja elämäntilanteeseen. Naisesta oli tullut mummu, ja jostakin syystä mummun ”kuului” sanoa *tullee* ja *ruppeet*.

Kielitieteessä tällaisia sanoja tai muotoja, jotka ilmaantuvat ihmisen puheeseen tietystä iästä tai elämäntilanteesta, on kutsuttu ikäkausipiirteiksi. Eniten niitä on havaittu nuorison kielestä: teini-ikään tuleva nuori saattaa alkaa käyttää entistä runsaammin vaikkapa slangisanoja, kiro sanoja tai puhekielisiä muotoja (*kaa* ’kanssa’, *kivoi poikii* ’kivoja poikia’). Kielellisiä muotoja – aivan samoin kuin muutakin käytöstä – omaksutaan herkästi esikuvilta, yleensä ikätovereilta tai pari vuotta vanhemmilta. Kun nuori aikanaan siirtyy opiskelemaan tai työelämään, slangisanat ja puhekielisydet voivat hiljalleen karista pois puheesta. Työikäinen, jonka tulee pystyä esiintymään vakuuttavasti, alkaa kenties omaksua toisenlaisia ikäkausipiirteitä: sivistyssanoja tai yleiskielisiä muotoja.

Siinä vaiheessa, kun työelämästä jäädyään pois, monen kieli muuttuu taas – usein

murteellisempaan tai puhekielisempään suuntaan. On taas mahdollista puhua vaapaammin, sillä tavalla kuin itse haluaa. Ehkä katse kääntyy muutenkin entistä useammin menneeseen, omaan lapsuuteen ja lapsuuden puheeseen, vaikkapa juuri lastenlasten ansiosta.

Englannin kielen tutkijat ovat tarkastelleet niin sanottua *be like* sitaattirakenteen (suomeksi suurin piirtein ’olla että’) räjähdysmäistä yleistymistä Britanniassa ja Pohjois-Amerikassa viime vuosikymmenien aikana. Kehityskulku on tuttu myös suomen kielestä: kun ennen sanottiin *mä sanoin että* häh, nykyään etenkin nuoret ikäluokat voivat ilmaista asian muodossa *mä olin ihan että* häh.

Englannin osalta useissa tutkimuksissa on havaittu, että nuoret puhujat käyttävät uutta muotoa (*be like*) eniten, noin 25 vuoden iässä sen käyttö alkaa vähentyä ja yli 35-vuotiailla se harvinaistuu radikaalisti. Sitä esiintyy kuitenkin jossain määrin kaikissa ikäryhmissä, jopa yli 70-vuotiailla puhujilla. Vaikka rakenne on koko väestönkin tasolla hitaasti yleistymässä, se vaikuttaa tällä hetkellä ennen kaikkea ikäkausipiirteeltä, joka kuuluu erityisesti nuorten ja nuorten aikuisten

kieleen ja jonka käyttötiheys taantuu heidän tullessaan vastuullisempaan asemaan esimerkiksi työ- ja perhe-elämässä.

Kun murteiden muuttumista alettiin 1900-luvun puolivälissä tutkia tarkemmin, oletettiin aluksi, että kielellinen muutos etenee sukupolvittain: jos nuoret käyttivät jotakin kielenpiirrettä keski-ikäisiä ja vanhoja enemmän, arveltiin sen säilyvän heidän puheessaan läpi elämän ja tulevan yhä yleisemmäksi heidän lastensa ja lastenlastensa sukupolvissa. Mikäli nuoret alkoivat suosia jotakin kielellistä uudennosta, sitä pidettiin merkinä siitä, että uudennos ulottuisi aikaan koko yhteisön, kaikkien ikäryhmien kieleen. Aina näin ei kuitenkaan käy, vaan piirre saattaa myös vierailta yhden sukupolven puheessa tietyn ikävaiheen ajan ja unohtua tai harvinaistua sitten – usein kuitenkin siirtyäkseen uusille puhujille, jotka tulevat samaan elämänvaiheeseen.

Aiemmin on myös uskotu, että ihmisen käyttämä kielimuoto, idiolekti, kehittyä lapsuuden ja nuoruuden ajan ja jähmettyä sitten melko pysyvään tilaan. On otaksuttu, että vanhuksen käyttämä kieli heijastaisi automaattisesti sitä kielimuotoa, jota hänen nuoruudessaan puhuttiin. Totta onkin, että esimerkiksi aikuisiällä uudelle muralueelle muuttanut ei enää

omaksu uuden murteen piirteitä yhtä herkästi kuin lapsi tai teini-ikäinen.

Monet tutkijat ovat kuitenkin todenneet, että ihmisen kielimuoto muuttuu ja kehittyy koko elämän ajan. Kuten mummuesimerkki osoittaa, ihminen pystyy omaksumaan uusia kielenpiirteitä vielä eläkeiässäkin – tai ottamaan uudestaan käyttöön piirteitä, jotka välillä ovat kadonneet hänen kielestään. Samalla tavalla opimme uusia sanoja, kun esimerkiksi yhteiskunnan muutoksen myötä herää tarve puhua uusista käsitteistä, joille ei ole ennen tiedetty tai ollut ehkä olemassakaan sopivaa sanaa.

Se, miten paljon kieli elämän aikana muuttuu, on kuitenkin yksilöllistä ja riippuu monesta asiasta: persoonallisuudesta, kielellisestä mukautumiskyvystä tai halusta, elämänvaiheista, muuttohistoriasta, työn luonteesta, kontakteista eri-ikäisiin, eritaustaisiin ja erimurteisiin ihmisiin ynnä muusta. Jotkut ihmiset ovat myös yksinkertaisesti muita herkempiä havainnoimaan muiden kielenkäyttöä ja ottamaan siitä vaikutteita, toiset taas eivät tunnu kiinnittävän siihen juuri lainkaan huomiota. Varmaan moni tietää vaikkapa jonkun keski-ikäisen miehen tai naisen, joka erottuu joukosta huomattavan runsaalla slangisanojen käytöllä – puhumalla siis ”nuorekkaammin”

kuin useimmat ikätoverinsa. Joskus yksilön kielimuoto voi todella ikään kuin lukittua siihen asentoon, jossa se on nuoruudessa ollut.

Ikäkausipiirteitä, kuten nuorten kirosanoja ja slangia tai mummun puheeseen putkahtavia murremuotoja, ei kannata leimata vain ohime-neväksi ja epäkiinnostavaksi ilmiöksi. Ne kertovat kiinnostavaa tarinaa siitä, millaisia sosiaalisia rooleja ja odotuksia eri elämänvaiheisiin liittyy. Mummun tai vaarin kuuluukin ehkä puhua hieman eri tavalla kuin äidin ja isän, välittää myös puheenparrellaan perinnettä eteenpäin yhden sukupolven yli. Samalla tavalla isovanhemmat voivat opettaa lapsenlapsilleen jo omasta lapsuudestaan tuttuja leikkejä, loruja ja lauluja, kertoa menneestä ajasta ja välittää suvun historiaa.

Palataan vielä hetkeksi *mummu tullee* esimerkkiin. Ei välttämättä ole ihan sattumaa, että mummu poimi lapsuutensa kotimurteen monista mahdollisista piirteistä juuri yleisgeminaation. Erilaiset piirteet vaikuttavat eri tavoin ja niihin liittyy erilaisia mielikuvia. Esimerkiksi hämäläismurteisiin kiinteästi kuuluva *r*-äänne yleiskielen *d*:n asemassa – *läbretään kuuren aikaan* (’lähdetään kuuden aikaan’) – ei päässyt esimerkiksi 2010-luvun mummun puheeseen. Se saattaa kuulostaa kovalta, miehiseltä ja ehkä

vähän sivistymättömältäkin; onhan kouluissa opetettu jo vuosikymmeniä sitten, että *d:tä* pitää osata käyttää!

Yleisgemmaatio – *tullee, puhuu, ruppeet* – puolestaan herättää erityyppisiä mielikuvia. Se pidentää sanoja, hidastaa ja pehmentää puheen ryt-

miä. Tällaiset piirteet sopivat hyvin juuri lapsille puhuttavaan rauhalliseen ja lempeään hoivakieleen.

Anu Rouhikoski

FM, suomen kielen oppiaine,
Helsingin yliopisto